

Post Scriptum

Дослідження
Рецензії
Відгуки
Нотатки
Есе

ІРИНА МИРОНЕНКО,

письменниця, журналістка

«АЖ ДО НЕБА ТЯГНЕТЬСЯ СХІДНИЙ ФРОНТ»

(люди і книжки на війні)

Давнє слобожанське місто Ізюм починало свою історію з оборонних завдань. Зиму 2017 року воно єдине із райцентрів Харківщини зустріло як населений пункт зони АТО. Про війну і мир, книжки і людяність говорили на зустрічі в Ізюмі, куди запросили й мене. Презентували книжку нашого земляка, журналіста, фотографа і поета **Леоніда Логвиненка** «Місячна соната війни». У ній – есе, вірші, світлини. Книжка стала підсумком кількох десятків поїздок Леоніда на передову.

Однойменне есе, що дало назву літопису доль, починається так: «Після цієї поїздки до Пісок у пам'яті залишаться не лише зруйновані вщент довколишні села й хутори, а й калина на згарищі, котра зігнулася тягарем багряних, аж кри-



вавих кетягів. А ще «Місячна соната» Людвіга ван Бетховена, яку виконав у порожньому будинку на потрощеному фортепіано прапорщик на прізвище Людвіг». Доброволець, музикант-самоучка Василь Юрійович Людвіг.

Така ж калина на чорному тлі, точніше калинові кетяги-вибухи, ясніє з обкладинки колективної збірки письменників Вінничини **«Україна в огні»**. Подібний харківський збірник, презентований у лютому 2015 року, називався, як і книжка Павла Тичини, написана 1942 року, **«Перемагати і жити»**. Того самого 42-го, коли крахом і страшними втратами закінчилася Ізюмсько-Барвінківська операція на Харківщині.

Коли йде сучасна війна, яку називають гібридною (від лат. hybrida – схрещування), людська свідомість хапається за мирні символи й навіть штампи, аби втриматися під перехресним вогнем брехні. Щось незабутнє із шкільної програми – Бетховен, Тичина, Довженко.

Того зимового дня в залі переважали учні з різних шкіл Ізюмського району, на сцену піднімалися ті, хто був не так давно на передовій чи того ж дня туди повертався. Герої книжки Леоніда Логвиненка «Місячна соната війни». Бетховена ніхто не грав, замість нього звучала сурма харків'янина Костянтина Олійника, який разом із журналістом об'їздив чимало бойових підрозділів, грав для наших воїнів іноді за кілька сотень метрів від ворожих позицій.

На Ізюмському шляху вже не хан «шаліт», як було в старій кінокомедії «Іван Васильович змінює професію». Фільм розібрали на цитати вже кілька поколінь, а мені згадалася дитина, яка забула його назву і підшукувала потрібні слова: «Кіно про те, як хтось там міняє роботу».

У цих нотатках буде кілька історій про «зміну роботи». Вони поєднають Ізюм і Поділля, коротке інтерв'ю з колишнім учителем історії, який воює у батальйоні імені генерала Кульчицького, і колективні збірки авторів із Вінничини і Харківщини.

Один із реальних героїв книжки Леоніда Логвиненка, історик за фахом Василь Шухевич – про себе сьогоденного і вчорашнього, про тих, хто поряд з ним у зимових бліндажах і на промерзлих блокпостах сказав просто: «Ми робимо свою роботу. Є така чоловіча робота – захищати Батьківщину».

Працював у Київському СПТУ-15, був автомайданівцем, на Донбасі – з початку бойових дій. У Києві чекає на нього кохана дружина Валентина. Росіянка, з якою він, волинянин, живе 35 років. У них уже є онука.

«Не збережемо державу – не збережемо кожен своє», – такий очевидний і болісний його висновок.

«Портрет смертельно зраненого, та усе ж безсмертного рідного народу». Так написано про Довженкову кіноповість «Україна в огні» у передмові до колективної збірки вінницьких поетів і прозаїків. Її назвали цією

зі школи відомою афористичною формулою «Україна в огні». Це черговий приклад, коли в сучасній вітчизняній літературі зумисне звертаються до загальновідомої назви чи рядка, щоб привернути увагу до книжки, адресованої в першу чергу бійцям Збройних Сил, а ще родинам, які втратили синів і батьків на війні. «Перемагають і живуть» я згадувала вище – як сучасний збірник поетів Слобожанщини. Передмову до нього керівник харківського осередку Національної Спілки письменників України прозаїк, публіцист Анатолій Стожук назвав «Людя у камуфляжі». Формат для книжки вибрали кишеньковий, оформлення обкладинки – теж із використанням маскувальних буро-зелених плям. Збірку адресували і передавали в першу чергу тим, хто тримає оборону на лінії вогню. Підступного і по-своєму підлого «лінія розмежування» ще тоді не використовували. Що ж тоді прочитали хлопці на передовій?

«Як колись біла тога з червоною облямівкою була символом вільного римлянина, так нині камуфляж для українців став ознакою незламності духу і непохитності у виборюванні своїх прав. Сьогодні через злую волю чужою ми мусимо «знімати Вітчизну з хреста», на якому її розпинає підступний східний «брат». Нам нікуди йти зі своєї землі. І допоки в Господнім зернятті душі дозріває готовність людини «мирної» взяти до рук зброю і чинити жорстокість, якою є війна, народжується народ, якого не було донині. А тому і не впадемо ми «в чіпких обіймах хижої війни», а вистоїмо... Маємо вистояти! Почути голос слобожанців і відчувати – ми разом, ми – єдині! – дасть змогу збірка віршів харківських поетів. Голос літераторів – з різних куточків Харківщини – лунає в унісон із тими, хто хоче миру, хто докладає усіх зусиль для його ствердження».

У збірці кілька авторів із луганськими сторінками в біографії. Двоє з них – Сергій Шелковий та Олексій Ковалевський ще до війни відходили з однієї мовної стихії до іншої. Російськомовний Сергій Шелковий у збірці подає добірку українською (хоча це й не перший його досвід повернення до мови предків): «...вже ти – не просто ти.// Ні, – крізь усі земні суди,// крізь всі затьмарені світи, – //ти рух, небесний рух свободи». Натомість автор десятка українських книжок (про них він не згадує на літературних сайтах Росії) і слабшої дебютної російської (ще часів навчання в Літінституті), а також кількох російськомовних передвоєнних збірників Олексій Ковалевський створює картину вокзальних проводів, у яких вчувається «Савур-могили древний гул» і здається, що «фонари штыки примкнули» під благальними поглядами матерів: «Вагонов дрогнет вереница, //Твердь вырывая из-под ног, – // Юнцы, не стреляные птицы, // Спаси вас Бог, спаси вас Бог!»

Різна енергетична активність відчутого, різний поетичний темперамент. Інакший він і в народженої в селі на Луганщині Олександри Ко-

вальової. Тут уже не офорт чи акварель, а вокзальний плакат, який вкарбовується в пам'ять: «Блищить каміння з дна Каяли, // А пам'ять квола і німа. / / Басаврюків, що тягнуть в яму, // Хіба на Банковій нема?!// ... Унтербасаврюки, що в Раді, // Й обербасаврюки – в Кремлі». Олександра Ковальова взяла до свого вірша епіграфом слова з фільму Олександра Довженка. У геніального режисера кінь говорить людським голосом своєму кривднику – солдату-інваліду, який люто його лупцює: «Не туди б'єш, Іване!»

Кіноповість Олександра Довженка «Україна в огні» надрукували аж 1962-го, вже після смерті письменника. За життя автора її назвали «нахабним глумлінням з правди».

«Україна знову в огні, – пише упорядниці колективної збірки вінницьких авторів поетеса і прозаїк Валентина Сторожук. І додає: «Правдиве, виважене слово митця сьогодні потрібне бійцям на передовій так само, як зброя, одяг чи їжа. Спецвипуск «Україна в огні» через волонтерів ми передали на всі блокпости, а також вручили рідинам вінничан, які поклали свої молоді життя на вівтар свободи й цілісності держави. Нині ми підготували новий збірник, що виходить за підтримки обласної влади. Усі, хто долучився до цього видання, услід за незабутнім Олександром Довженком могли б повторити: «Кому ж, як не мені, сказати було слово на захист свого народу, коли отака велика загроза нависла над нещасною моєю землею. Україну знає лише той, хто був... на її пожарах сьогодні».

Так відлунує написане 1944 року в наші дні. Кілька імен із вінницької книжки, яка побачила світ у серії «Бібліотека журналу «Вінницький край»». **Влад Сорд (Стафійчук)**. Наполовину українець, наполовину норвежець. Народився у подільському селі. Виріс на книжках і норвезьких легендах. Навчився у Кримському юридичному інституті Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого. З 2014 року зі зброєю захищає Україну. Наступного року підписав контракт із Збройними Силами нашої країни. Його роботою стала артрозвідка на Луганському напрямку.

На щастя, я в своєму житті бачила тільки осколки й патрони, які вигортала осіння чи весняна оранка. Холодні, обліплені землею. Рядки Влада здалися мені гарячими осколками: «Вона стискає мою долоню // І дотик плавить її у зброю...// Тримаю плечима стелю, // Яку ми гуртом валили».

Заступник головного редактора журналу «Вінницький край», **Валентина Сторожук**, упорядниці збірки «Україна в огні». Це з її вірша «Східний фронт» я «позичила» назву свого читацького відгуку. Епіграфом до нього став рядок Андрія Малишка 1943 року «Самольоти гудуть, бо на захід фронти і фронти». Сучасна війна вже й луки перетворює на уявне летовище. Ніби над самісіньким комином вночі гудуть літаки, везуть новобранців, повертають поранених і вбитих. Поетеса ніби веде

внутрішню дискусію з тими, для кого війни немає: «Кажете, це міраж – ранки тепер із туманами. // (Ніби не можу туману я відрізнити від коня!) // ...Бідні ті небеса так розколошкані «анами», //і білокрилого воїнства більше стає щодня». Утрамбовує наші долі неоголошена бійня – «подих її відчувають Харків, Поділля й Волинь.//...вже і на шатах янгольських – грона червоні калин».

Інший подолянин – поет і дизайнер з московською академічною освітою, виставковим і фестивалним досвідом **Сергій Татчин** римувє те, що раніше не існувало поряд у нашій свідомості, переобтяженій ідеологемами минулого: «межа, за якою я тебе чекаю, тремка й крихка, // «як братерство народів, як єдність націй»// нею іде божий син, а в його руках// фляга і штурмова гвинтівка М16». Мирного літа 2013-го С. Татчина називали «хедлайнер поетичних та творчих сайтів, один з кращих поетів цифрової сучасності», тепер у нього інший досвід, бо й «місяць відчепився від зраненої труби», і болісна точність неточної рими, коли йдеться про похорон побратима: «я замість нього розтягую видих/ / і хочеться вити.//...як розказати про цю прострелену пустоту,// якої не врозуміти тим, хто не тут».

Закінчується видання мартирологом – «Кривавий літопис АТО. Вінницька область». Список станом на 1 листопада 2016 року підготували наукові працівники Вінницького краєзнавчого музею.

Імена полеглих 2014–2016 років, східноукраїнська топоніміка втрат і подвигів: Іловайськ, Волноваха, Авдіївка, донецький аеропорт. Десантник, прикордонник, розвідник, доброволець, санінструктор. Окрема страшна доля – 25-річний боець батальйону розвідки внаслідок поранення практично втратив зір. Повернувся додому до села у Тульчинському районі, де став жертвою п'яного земляка. Помер у лікарні.

Сільські хлопці, народжені наприкінці ХХ століття, переважають! Про декого – із зазначенням мирної професії: механізатор, працював на ТЕС, був водієм тролейбуса у Вінниці, навіть «був на заробітках». Контрактник, у якого залишилося 4 доньки. Є згадка і про молодшого сержанта, який підірвався на міні під селищем Кримське і помер у харківському шпиталі.

Згадується і померлий від ран 50-річний мобілізований сільський учитель військової підготовки.

У збірнику вінницьких літераторів більше прозових сторінок. Особливої уваги вимагає заслужений вчитель України, скульптор, автор повісті «До невольника» **Микола Крижанівський**. У його прозі – спроба проаналізувати психологію колишніх земляків, які нині віддано служать Кремлю. Сюжет розгортається так: російський генерал, за походженням українець, відпускає свого сліпого земляка-бандуриста та його поводитирку, які потрапили у зону бойових дій. Промовиста цитата:

«— Товаріщ генерал, ми їх вибросілі прямо на поле, в зоні размежевання, — осмілюся один із лейтенантів. — Ми думали...

— Я тут думаю! А за ето сам в зону отпраблю. Где оні сейчас?

— Уже за Харьковом, на неподконтрольной нам території.

— Что?! У нас, молодой человек, нет неподконтрольных территорий! Понятно?

— Так точно, понятно! — відчеканили дружно лейтенанти.

— Свабодни! — відпустив і повернувся до вікна».

Що зараз за вікнами авторів книжки «Україна у вогні», а особливо їхніх читачів-солдатів? Розоране вибухами поле чи просто димок із сільської хати на вулиці, що веде до єдиного в Україні пам'ятника сільській парті? Цей символ шкільного дитинства встановив автор щойно цитованої прози Микола Крижанівський у селі Сліди Могилів-Подільського району на Вінничині. У спеціальне підвищення вмонтовано справжня стара дерев'яна парта, реставрована і покрита спеціальним розчином, що захищає дерево від пошкодження. 60-річний колишній учень отак привітав рідну школу із сторічним ювілеєм. Найважче було розшукати стару парту із спеціальними, на заглибинках для чорнильниці й ручки з пером. Половина верхньої частини відкривалася. Під нею — ніша для книжок і зошитів. Виготовити нову не складно, але Микола Крижанівський шукав реальну. І таки надібав у господарстві колишнього вчителя. Додав до композиції дерево, що ніби проростає з парти. Вгорі на ньому пташенята. Все це виготовлено з кованого металу. Дерево знань, дерево життя.

Але нині в Україні кується інший метал. Жіночих голосів у збірці «Україна в огні» багато. Обираю майже під фінал рядки Наталки Гомель, ровесниці багатьох юних воїнів: «Єдине, що прошу: вертайся живим! Твій сад без тебе не хоче родити».

Усі три книжки «Перемагать і жить», «Місячна соната війни», «Україна в огні» можна вважати монологічними або ж «відкладеними діалогами», тобто на їхні сповіді масово озвуться не обов'язково сьогодні. Їх читатимуть частіше люди у камуфляжі, ховатимуть разом із синівськими фотографіями осиротілі матері, але все-таки й ці сторінки зрештою стануть об'єктом вивчення людських трансформацій, про які згадує Леонід Логвиненко у вірші «Вічний Батурич»: «Час наївних героїв і сановних іуд». Бо якщо узаконеною брехнею давно назвали рекламу, то література ще спроможна пускати читача до правди якомога ближче. І все-таки колись на землі нашій вже не буде актуальним чорний жарт: «Найкраще правду казати з танку».